

Dopis příteli č. 4 (44)

Praha 10. 3. 1979

Milý příteli,

ani se mi už nechtělo o tom psát, ale teď se věc rozrůstá, a tak nic jiného nezbyvá. Dne 7. února ráno, několik minut po sedmé hodině, pro mne přijela na pracoviště Bezpečnost. Písemného neměli zase nic, ale oznámili mi, že jsem předveden; důvod mi bude sdělen na místě, tj. v Bartolomějské ulici (to jsem ovšem poznal, až když jsme tam přijeli; cestou jsem byl na rozpacích, protože jsme jeli neuvěřitelnými oklikami – teprve dodatečně jsem se dozvěděl, že na Balabence prasklo vodovodní potrubí a celá ulice byla zaplavena vodou). Krátce poté, co jsme dorazili, byl jinými příslušníky přivezen Rudolf Battěk; viděl jsem ho, on mne nikoliv. Pak mne převedli do čekárny, kde už seděla Dana Němcová. Bylo zřejmé, že jde o větší akci. Když mne zavedli do druhého patra do jedné místnosti, dlouho se nic nedělo. Ještě po třech hodinách nebyl zahájen žádný výslech. Protestoval jsem a žádal jsem předvedení k náčelníkovi, abych mu tlumočil stížnost. Jeden z příslušníků StB, kteří se střídali v mém hlídání, odešel, ale brzo se vrátil a sdělil mi, že s náčelníkem mluvit nemohu. Pak sedl ke stroji, založil papíry, napsal nacionále a konečně i první otázku. Přečetl mi ji nahlas, vstal a odcházel se slovy, abych si rozmyslil odpověď. Kategoricky jsem žádal, aby výslech okamžitě pokračoval, a chtěl jsem nadiktovat odpověď. I to bylo odmítnuto; mám si prý svou odpověď asi tak hodinku promýšlet. Ze všeho bylo zřejmé, že předmět výslechu je jen záminkou (něco podobného se stalo již víckrát, proto jsem se v tom rychle orientoval). Tím údajným předmětem výslechu byl, jak se v průběhu jednání ukázalo, Danubiův článek o odsunu Němců z našeho státu po skončení poslední války; článek vyšel ve *Svědectví*, které jsem neznal. Po jistých průtazích a váhání mi pracovníci Bezpečnosti poskytli xeroxovou kopii, a tak jsem si článek přečetl; času jsem měl, jak už řečeno, dost, protože výslech se kromobyčejně protahoval (zápis byl ukončen po 16. hodině, ale propuštěn jsem byl až k osmé hodině večer). Z průběhu výslechů jiných předvedených bylo zřejmé, že pracovníci StB měli nějakou nesprávnou informaci, že toho dne má dojít k jmenování nových mluvčích a předání funkcí; možná, že tímto divným způsobem tomu chtěli klást překážky. (K předání funkcí došlo druhého dne podle původního úmyslu.)

Všechno se zdálo nasvědčovat tomu, že text o odsunu Němců byl pouhou záminkou k celé akci. Dne 19. 2. vyšla pak v *Rudém právu* poznámka Karla Douděry „Pozoruhodná souhra“, kde dává – způsobem sobě vlastním – do souvislosti jakousi bezvýznamnou kampaň, připomínající „vyhnání miliónů Němců z jejich domoviny“, s působením „skupinky, která si říká **charta 77**“. Spojovacím článkem je onen svrchu zmíněný článek ve *Svědectví*, jehož autor prý je „podle tvrzení západoněmeckého tisku“ signatářem Charty 77 (Douděra ovšem užívá negramotného názvu „člen skupinky“). – Zase celkem nic zvláštního; takové poznámky se moc nečtou, a pokud je někdo čte, tak spíš pro zábavu z drbů, které se tam objevují. Opět by vlastně nebyl důvod, proč se tím nějak zabývat. Ale 22. 2., tj. tři dny poté, byl evropským dopisovatelem Hlasu Ameriky uveden dosti široký výtah z Danubiova článku, o kterém se prý zmiňoval jako o novém dokumentu Charty (sám jsem to neslyšel). Pracovníci StB se velice zajímali o to, zda se připravoval v Chartě dokument o Němcích; bylo znát, že celou věc považují za velmi vhodnou příležitost k diskreditování Charty 77 a vůbec hnutí obránců lidských práv a občanských práv. Potvrzoval to i závěr Douděrovy poznámky v *Rudém právu*. Přesto mi vůbec nenapadlo, že by

bylo zapotřebí se celou záležitostí důkladněji zabývat; eventuelní pokus o tak nevynalézavou, ba hloupou difamaci mi připomínal jeden z mých předchozích výslechů, kde se pracovníci StB pokoušeli dávat do souvislosti případ jakési skupiny mladých lidí z Prahy 10 fašistické povahy (měl jsem ovšem dojem, že to byla záminka zcela vymyšlená – a také jsem se v tom smyslu vyjádřil) a Chartu 77, protože se u hochů údajně našly nějaké dokumenty Charty.

Naprostoj jiný dojem z celé věci měl ovšem doc. Milan Hübl a brzo po něm i doc. Luboš Kohout, kteří považovali za nutné vypracovat kritické poznámky k Danubiovu textu (což je ovšem jejich věc a mají na to plné právo). Připouštím, že jsem eventuelní politický význam policejní akce i Douděrový poznámky podcenil, i když ani dnes nevidím, v čem. Připouštím také, že jsem možná chybně považoval za zanedbatelnou i zmíněnou relaci Hlasu Ameriky (asi proto, že jsem ji sám neslyšel). Až dosud jsem se také setkal se vzrušenými reakcemi na záležitosti s otázkou odsunu, s Danubiovým článkem a s výmyslem o úmyslu publikovat v té souvislosti nějaký chartovní dokument výhradně u několika lidí náležejících do okruhu blízkého oběma uvedeným historikům, a nikde jinde (ať už u chartistů, ať zejména mimo Chartu). Stalo-li se toto téma něčím aktuálním a širě diskutovaným mezi signatáři Charty, pak to je (po mém soudu pochybná) zásluha docentů Hübla a Kohouta. Tvá poznámka v posledním dopise, v níž mne žádáš o objasnění, jak k tomu ke všemu došlo, je jenom dalším dokladem správnosti mého hodnocení, neboť Tvůj zájem byl vyvolán Hüblými glosami k Danubiovým „Thesím“ (Kohoutův text jsi ještě nemohl znát). Musím ovšem připomenout ještě jednu věc: pověsti o tom, že se připravuje dokument Charty 77 o odsunu Němců, se v jistých kruzích šířily ještě před policejními výslechy a před Douděrovou „poznámkou“ v *Rudém právu*. Jenom na mne se obrátila řada signatářů, kteří tím byli značně vzrušeni; všem jsem to samozřejmě dementoval. A nyní jsem se v Hüblových „Glosách k Danubiovým thezím“ o vysídlení Němců“ musel dočíst, že Danubius se prý Hübla na jednom místě „neprávem dovolává“, neboť „mu nemůže být utajeno, jaký krajně odmítavý postoj“ Hübl „zaujal k úvahám, aby takové téze byly vydány jako dokument Charty 77“. To je sice řečeno s vynalézavou opatrností, ale chce to vyvolat dojem, že se podobný dokument opravdu připravoval a že doc. Hübl měl příležitost se proti tomu stavět. Prohlašuji tedy, že takový dojem by byl zcela mylný.

Udivuje mne, že doc. Hübl považoval zmínku o sobě v Danubiově textu za tak nebezpečnou, že se uchýlil k podobným formulacím; neméně mne udivuje, že při takovéto příležitosti sahá dokonce k tomu, že Danubia označuje za „jakýsi opožděný výhonek“ jisté „tendence, která se projevila i v době pražského jara“. Ačkoliv Danubiovi vyčítá, že „se zpronevřuje vědecké metodologii“, sám se dovolává západoněmeckých socialistických autorit, od nichž „tato tendence dostala svůj díl kritiky při 10. výročí roku 1968“. Vůbec je zřejmé, že neprotestuje proti Danubiovu textu z důvodů vědecko-kritických, nýbrž především politických. Mate mne jen, že ty důvody nejsem schopen nahlédnout. Stejnou nervozitu pozoruji v textu doc. Kohouta; ačkoliv by si přál zkoumání „sine ira et studio“, nezůstává u suše odborné kritiky, ale nechává jako cantus firmus svých poznámek zaznívat apologii odsunu jakožto „aktu národní a státní sebezáchovy“, k němuž neexistovala alternativa. Také Hübl opakuje závěr své disertační práce, že „to bylo tvrdé, ale nutné opatření“, a soudí, že nebylo možné jiné, optimálnější řešení. Ten apologetický tón mne mate, protože vyvolává nutně u mladších nebo historie neznalých čtenářů dojem, že to jsou především komunisté, kteří jsou za odsun odpovědni a kteří jej nyní musí tak nervózně bránit. Ve skutečnosti byly důvody, jež vedly tehdejší komunistické vedení k přijetí plánu odsunu, spíš všechno možné než marxisticky zásadové – a také je pěkná řada

předválečných komunistů nespokla a buď sama opustila komunistické řady, anebo byla vyloučena. Žádná politická linie v této zemi nemá tolik možností navázat na kritický vztah k odsunu mezi vlastními členy jako právě komunisté. Kdybych byl komunistou, cítil bych se oprávněn vidět v souhlase s odsunem (tak, jak byl prováděn podle plánu, tedy nikoliv s divokými odsuny) jednu ze složek deformované a velmi zhoubné stranické politiky, která otevřela stavidla záplavě i pozdějších nezákonností padesátých let atd.

Nejsem ani politik, ani historik; nehodlám se pouštět do posuzování otázek, v nichž se necítím kompetentní. Když jsme se však už ocitli náhle uprostřed tak rozhořčené polemiky, bylo by dobře nechat hlavy trochu ochladnout a pokusit se pokračovat rozumnou a věcnou diskusí. Formulace, jako že není správné „mistrovat historii“ nebo že „co se v historii stalo, nemůže se odestát“, poněkud zavádějí, neboť jsou jen poloviční pravdou. To, co se v dějinách stalo, je pro přítomnost významné a vůbec skutečné jen potud, pokud to je ožíváno a aktualizováno trvajícím reagováním živých. Dějiny nejsou samozřejmostí, ale někdo si je musí osvojovat. Z minulé, tj. již neexistující přítomnosti (bývalé přítomnosti) se v takovém reagování musí stávat přítomná, aktualizovaná, tj. naše minulost. Dějiny spočívají v tom, že nově přicházející generace navazují na generace svých otců a dědů; a při tomto navazování jsme vždycky postaveni před volbu, na co budeme navazovat a jak na to budeme navazovat. Záleží přitom vždycky také na porozumění minulosti, na její interpretaci, a tudíž i na jejím zhodnocení. V tomto smyslu pak minulost není nikdy docela hotová, daná, ale ještě stále nabývá (nebo může nabývat) nových kontur, nových rysů, ještě pořád se „stává“, „děje“. Pojetí dějin jako toho, co se jednou provždy stalo, a toho, co se nyní děje (rovněž jednou provždy), a toho, co se – zase jednou provždy – stane v budoucnosti, je mylné a zatížené pozitivismem. Dějiny se celé dějí, stále dějí, a to ve všech svých složkách. A proto také to, co se už stalo, je pro nás vždycky výzvou, abychom to buď upevňovali a udržovali živé, anebo abychom to oslabovali a nechali propadnout zapomenutí. Svým navazováním můžeme něčemu z toho, co se stalo, přidávat na váze a důležitosti, ale můžeme to také naopak vylehčovat a ubírat tomu na síle, jíž to svírá náš život.

Odsun Němců je historickou skutečností, která poškodila náš vlastní národní život. Možná, že mají pravdu ti, kteří trvají na tom, že to byla nezbytnost; nedovedu to posoudit. Ale jedno posoudit dovedu: že to je kus naší minulosti, která nás dodnes tíží a která na nás ještě dlouho bude ležet jako balvan. Nejde o to, že by se nám to mohlo někdy v budoucnosti vrátit; ono se nám to již vrátilo a stále vrací, neboť jsme tu poškodili také sami sebe. A to poškození se nespraví samo, ale musíme pro to něco udělat.

Jednou ze základních podmínek toho, abychom sami ozdravěli z toho, co jsme odsunem na sebe vzali, je otevřený a pravdivý pohled na to, co se stalo. Musíme učinit konec vši apologetice, musíme celou tuto záležitost odtabuizovat a připustit, že nejenom sám odsun, ale také to, co mu předcházelo a co k němu vedlo, je v jistých ohledech zaviněno také z naší strany. To neznamená exkulповání všeho toho, co prováděli Němci; i to musí být jen lépe a přesněji viděno a uchopeno. Pravdivé vidění toho, co se stalo, je důležité nejenom pro naše ozdravení, ale také pro ozdravení jejich; a oni nepotřebují ozdravení méně než my. Obě strany musí však začít s kritikou u sebe, bez ohledu na to, že to je nepopulární, nebo ještě spíš právě proto, že to je nepopulární.

Uvedu jen několik málo aspektů odsunu a vůbec celého tzv. řešení německé otázky v našem státě, ať už odsunu předcházelo, anebo následovalo po něm, o nichž po mém soudu nemůže být

pochyb, že měly velice problematický charakter, a které – opět po mém soudu – nemohou obstát při všestrannějším posouzení a zhodnocení. Na prvním místě je třeba uvést aspekt právní, neboť ten zatížil krajně neblahým způsobem naši společnost na celá desetiletí do budoucnosti. Již Benešova politika, ale potom i celá komunistická politika následující doby nepřestaly usilovat o mezinárodněprávní odčinění mnichovského diktátu a o potvrzení neplatnosti mnichovské smlouvy „od samého počátku“ (ještě se pamatujeme, jak byla nalezena formule tzv. nulity). Z právního hlediska však byl odsun Němců založen na principu, který byl s oním úsilím o smazání platnosti mnichovské dohody ve flagrantním rozporu. Jestliže československý stát mezinárodněprávně nepřestal po Mnichově existovat a jestliže jeho zákony nepřestaly platit, pak Němci nepřestali být československými občany. Přesto se s nimi po válce nejednalo jako s československými občany, tj. nepřiznalo se jim právo se individuálně hájit proti obviněním ze zločinů a trestných činů na řádných soudech. Poukaz na technickou neproveditelnost takového postupu v době, kdy soudy byly už i tak zavaleny obrovskou agendou, prostě neobstojí. Stejně jako Němci se provinili proti státu i proti lidskosti mnozí neněmečtí občané, nevyjímajíc samotné Čechy a Slováky. A přece postup vůči českým nebo slovenským kolaborantům, konfidentům a zrádcům byl naprosto odlišný od postupu vůči Němcům. To nebylo jen několik ojedinělých výstřelků, nýbrž oficiální program, jehož důsledkem bylo hrubé porušení struktury právního státu a právního stavu republiky z naší strany. Tento fakt musí být podroben kritice, ale kritice musí být podrobena i právní koncepce, která stála za ním. Především to je neudržitelné a přímo nemravné pojetí tzv. kolektivní viny; jde však také o porušení staré právní zásady presumpce neviny, která byla ad hoc zaměněna svým opakem, tj. presumpcí viny. V neposlední řadě je pak nutno uvést odsouzenihodné porušení zásady, že trestný čin musí být souzen podle zákona platného v době, kdy byl spáchán, a nikoliv podle zákona, který byl dodatečně vyhlášen. Okolnost, že v nejednom z uvedených ohledů nešlo o československou zvláštnost, nýbrž o obecněji uznávané a sdílené přístupy, nemůže být omluvou, nýbrž nanejvýš jakýmsi vysvětlením spádu událostí.

Je nepochybné, že právní povědomí jak občanstva, tak soudců (i prokurátorů, obhájců, politiků atd.) bylo tím vším hrubě narušeno a že se tím přivodil takový vznik trhlin v právním řádu, který byl fatálním průlomem nezákonností, jež potom zavalily celou společnost v padesátých letech. Nebyl to však jediný směr útoku na život společnosti. Uvedu ještě druhý, po mém soudu neméně významný; zůstanu při těch dvou, i když by bylo možno jmenovat řadu dalších.

Odsunem Němců bylo poškozeno nejenom právní povědomí, ale sám národní charakter české společnosti (úmyslně nechávám otázku slovenské společnosti stranou). Pamatuji se, jakým otřesem pro mne bylo, když jsem se v prvních dnech pražského povstání náhle ocítl na rohu Mezibranské ulice a Václavského náměstí tváří v tvář české bestialitě, kterou jsem do té doby považoval za vyloučenou. Nejde mi však o podobné výstřelky, nýbrž o něco, co mělo podstatně významnější společenský charakter. Už bylo zahájeno znovu školní vyučování a žáci z Kladské ulice i studenti ze Slovenské ulice na Vinohradech denně chodili kolem improvizovaného malého „tábora“ zajištěných Němců; pamatuji se zvláště na Němky, ostříhané dohola, některé s nemluvnaty v náručí, ranami poháněné do nesmyslného klusu v kole, jež nesměly opustit. Netrvalo to dlouho; ovšem jen tam v Kladské ulici v parku. Malý tábor byl odsunut z našeho dohledu; spojen s jinými ve větší však někde přetrvával. Bylo takových táborů hodně; děly se tam věci ošklivé. Děly se pod dohledem, za asistence a z

iniciativy našich českých spoluobčanů. Ať už se mstili za svá dřívější pohanění, ať si tak chtěli přisvojit zásluhy, jimiž by zakryli svou předcházející zbabělou a nezřídka kolaborantskou minulost, nebo aby jen dali průchod svým psychickým deviacím – vtiskovali nové zlo do života naší společnosti, zatížili národní budoucnost obrovskými břemeny, poskvřnili začínající svobodný život vinami, které mají dalekosáhlé důsledky (i když nesnadno vystopovatelné). A tito lidé vytvořili základnu pro zformování sehraných a vzájemně propojených skupin, úplných gangů, které po provedeném odsunu našly nové uplatnění v táborech pro příslušníky vlastního národa, kde se mohly vyrádit po nepřátelích národních na nepřátelích třídních a politických. Jsem si jist, že padesátá **leta** by vypadala podstatně jinak, kdyby naše národní společnost dovedla hned od května uplatnit větší rezistenci vůči nákaze nacionální nenávisti, snad z největší části vyprovokované nacionální nenávistí německou, ale proto nikoli ještě méně odpornou a nebezpečnou, tím méně omluvitelnou. A zůstane skvrnou na politických vůdcích poválečné doby, že učinili tak málo pro to, aby se všem těm zrudlostem a nezákonnostem i bezpráví učinila včas přítrž; a zůstane mementem, že zlo, jemuž nebyla postavena hned od počátku hráz, se rozrostlo takovou měrou a proniklo do všech úrovní společnosti tak vlezle, že postihlo nakonec i lidi nejvyš postavené a vnitřně oslabilo i vnějšně zotročilo i řady vítězů a vládců, poškozujíc a deformujíc i ty nejvznešenější principy a ideály a zavalujíc úsilí o novou, spravedlivější společnost horami nových nespravedlností.

To všechno a mnohé další musí být pověděno, když povedeme rozhovor o odsunu. Nelze se omezovat na jednu, např. politickou stránku věci, ale je třeba se zabývat s veškerou vážností i otázkou mravní, právní, společenskou (sociologickou) atd. atd.

Tvůj

Ladislav Hejránek